

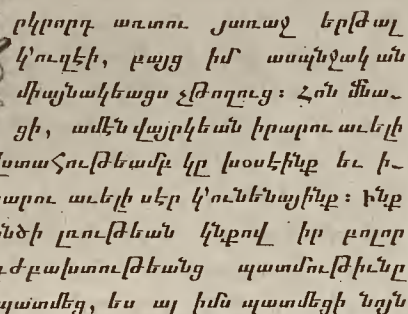
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9

፬ ፡ ፩ ፡ ፩ 24.

1859

Р. 21500

ՅԱԻՐՑ ԽԶԻԿԸ ԿԱՄ ԳԻՊՈՒՐԿ

պայմանով: Իրար եղբայրաբար՝ մխիթարեցինք ու քաջալերեցինք: Ինք չլը բաղձար որ միշտ իրեն քովը մնայի, ևս ալ իբր աքսորեալ մը անոր ըսածը կը բաղձայի, բայց նոյն տեղն իմ ամիողէս միայն քանի մը մղոն հեռու ըլլալուն խոհեմութիւն չհամարեցայ: Անոր առջեւ դրի որ իմ տեղս իմացուեալ ըլլար չէ թէ միայն ևս պլ ինքն ալ վտանգի մէջ կ'ըլլար: Ինք մեծանձնութեամբ պատրաստ էր, ինծի հետ թէ մահուան թէ կենաց հաղորդակից ըլլալու:

Իսկայ ես իրեն մեծանձնութիւնը գործածել, չուզեցի, եւ չէի կրնար ալ գործածել, թէ որ ամթալի ապերախտութեան մը պարտական մնալ չուզէի ղերջապէս ակամայ իմ միտքս դրածիս զիջաւ։ Որոշեցի որ Գիպուրիկին փախչիմ, եւ իմ բարեկամս զիս շատ սիրով ընդունեցաւ։ Միայնակեացն ինծի առաջարկեց որ առաջնորդս ըլլայ, եւ ես իմ պատերազմական զգեստս անոր խաղաղիկ երաժշտի զգեստին հետ փոխեցի։ Աս փոխութեամբ ինքն ալ առանց ճանչցուելու բոլոր Գերմանիա կը պտըտէր։ Զգեստս փոխելէն ետքը, երբոր բարեկամիս հետ առուակին քով գացինք եւ անոր վճիտ ջրոյն մէջ կերպարանքս տեսայ, ես իսկ զիս չէի ճանչնար։ Այնպէս փոխուած էի, որ ամուսինս ու տղաքս եւ ծառաներս ալ զիս չէին կրնար ճանչնալ։ Ես՝ վրաս կը ծիծաղէի, եւ աս փոփոխութեան վրայ շատ գոհ էի,։

“Ղամբայ ելանք, եւ քանի որ յառաջ կ'եր-
թայինք կը տեսնէի որ բարեկամիս ընկերու թիւը
անհրաժեշտ հարկաւոր էր: Առանց անոր անտառի

մէջ ճամբան չէի կրնար գտնել, եւ անտառի մէջ կը մնայի: Եւ որովհետեւ գլխաւոր ճամբան ելած էինք, իմ բարեկամն գրեթէ հարիւր դիպաց մէջ իմ պա-
հապան հրեշտակս եղաւ: Վերջապէս Աստուծոյ օգ-
նութեամբը, իրիկուն մը Գիպուրկի ամրոցը հա-
սանք: Ուրախութիւնս անբաւ էր, Աստուծոյ շնոր-
հակալ կ'ըլլայի եւ իմ աղատիչս շատ անգամ
կը գրկէի: Եւ այնպէս կը համարէի, իբր թէ իմ
տանս մէջ ես ալ բոլորովին ապահով ըլլամ: Հոս
անմիջապէս աշտարակին պահապանէն խնդրեցինք
որ զմեզ բերդապահ Ռուբերտին տանի, որովհետեւ
ապահով գիտէինք որ գուբսը տունը չէր: Ես զիս
անոր ճանչցուցած ատենս, զարհուրեցաւ մնաց,
որովհետեւ Քէֆէ դատաւորները զիս ան ամրոցին մէջ
փնտրած էին,:

“Ներկորդդ առտու կանուխ Ռուբերտին ընկերութեամբը՝ առերեւոյթս ամրոցը ձգեցինք, եւ դրան քով սպասող պահապաններուն մօտք բարովն ըսինք: Անոնք մեզի յաջող ճամբորդութիւն մաղթեցին, մենք ալ շնորհակալ եղանք: Ամրոցէն դուրս ելլենէս ետքը անտառ մտանք, ուր ես իմ բարեկամէս արցունքով սրտի ցաւովս բաժնուեցայ: Ինք իր միայնութեանը դարձաւ, իսկ ես Ռուբերտին հետ ծածուկ դռնէ մը նորէն Գլիպուրկի ամրոցը մտանք,:

“Չեր բարեկամը, սիրելի հայր, կ'ըսէր Պէրդա,
“աղնիւ մարդ մըն է եղբեր”:

«[]տողիւ ազնուական էր, սիրեցի զաւակս,
պատասխանեց հայրը, եւ իր պատմութիւնը յառաջ
տալիս:

“Ուրբերտին հետ առանց տեսնուելու ամրոցը մտանք, եւ Ռուբերտ զիս ծածուկ խուց մը տարաւ, ուր երէկ չէ առջի գիշեր զիս գտաք, եւ որուն մէջ ինծի անկողին պատրաստեցիք: Հոն կ'ապրէի, բոլոր աշխարհքէ մոռցուած ու քաջուած: Որովհետեւ աս խուցը՝ ամրոցին տիրոջմէ զատ միայն Ռուբերտին ծանօթ էր: Քանի մը շաբաթ ետքը, Կոթֆրիս բաւրեկամն ալ Հելլուեռիայի պատերազմէն ետ դարձաւ: Բայց մեր այսպիսի գրից մէջ իրար տեսնելը ցաւալի էր: Շատ կը ցաւէր որ յառաջագոյն տան մէջ եղած չըլլալովն ինծի օգնութիւնն մը չկրցաւ ընել: Եւ անցածը թող տալով, միայն ան կը մտածէր թէ ինչ:

եղանակաւ իմ բնակութիւնս ծածուկ պահէ եւ զիս ազատէ»:

«Օյս բերդապահին խնամոցը յանձնեց, եւ դադտնի վիճէնս կայսեր աճապարեց որ անոր աղաչէ ինծի օգնութիւն խաւրելու եւ զիս ազատելու համար: Այսորը իմ դժբախտ վիճակիս վրայ շատ ցաւ ցուցուցած է, բայց միանգամայն յայտնած է որ հիմա կուան պարագաներու մէջ ոչ կրնայ պաշտպանել եւ ոչ ալ փրկել, որովհետեւ Գերմանիայի մէջ ֆէֆէն զօրութիւնն անանկ աճած է որ բոլոր տէրութեան եւ նոյն իսկ կայսեր վախ կը պատճառէ: Այսորը բարեկամս մխիթարած է յոյսը լաւագոյն եւ յաջող ժամանակի մը վրայ դնելով, եւ զինքը քաջալերած է որ զիս ամրոցին մէջ ծածուկ պահէ, թէ եւ բաւական աս քաջալերութեան կարօտութիւն չունէր, որովհետեւ արդէն նոյնը պիտի ընէր»:

«Վիճէնայէն սիրտը կոտրած ետ դարձաւ, եւ ինծի ըրած պատգամաւորութիւնը տխրալի էր»:

«Եւ որպէս զի իմ բնակութիւնս բոլորովին դադտնի մնայ, մտածեց որ այնպէս ձեւացնէ իբր թէ ամրոցին հիւսիսային կողմը, ըստ ամենայնի ան տեղն ուր ես կը բնակիմ, ճիւղ մ'ըլլայ»:

«Ուրեմն աս էր ամրոցին ճիւղը, գոչեցին միաբերան Բուրգ ու Պէրգա: «Եղբայր Գլաւս ու ես, շատ անգամ կ'ըսէինք թէ ասոր տակը գաղտնիք մը պիտի ըլլայ», կ'ըսէր Բուրգ»:

«Շատ աղէկ մտածեր էք», կրկնեց դուքսը: «Քսան տարիէ ի վեր սարսափ պատճառող ճիւղը ես էի: Որովհետեւ ասի ամենեւին մէկու մը մնաս չէր ըներ, եւ ասով իմ ծածկուիլս ապահով կը մնար, թող կու տայի որ ըլլայ: Բայց իբր իմացուելու ըլլար՝ չէ թէ միայն ես, այլ իմ պաշտպանս, ընտանիքն ու ամրոցը բոլոր կորսուած էինք: Աս բանս Աստուծոյ նախախնամութիւնը եւ իմ բարեկամիս հաւատարմութիւնն էր: Ան աղնուակներ զիս ֆէֆէն դէմ պաշտպանեց, եւ ինք անոնց արիւնային գատաստանին զոհ եղաւ: Բայց ինք իբր մարտիրոս, իբր արդար մեռաւ»:

«Ի՛նչ Բուրգերս իմ ծածուկ բնակութեանս մէջ զիս շատ աղէկ կը հոգար: Ինծի միայն գիշեր ատեն այցելութեան կ'ըլլար, եւ ան ատենն արդէն ճիւղին գալու ատենն էր որուն մէջ երբեմն Ռուբերտ, երբեմն ալ Կոթֆրիտ կու գար: Քսան տարւան տեւողութեան ատեն ամենեւին չմոցուեցայ: Վերջի ատենները նաեւ Պեննո ծեր ծառան ալ կու գար: Ասի ոտքովը երբեմն երբեմն պղնձէ խողոր գունդ մը կը գլտորէր, որ գիշերուան խոր հանդարտութեան ատենը, ամրոցին կամարներէն ցոլանալով մեծ դղրդիւն կը հանէր»:

«Շատ անգամ նոյն դղրդիւնը ասկէ կը լսէինք, պատասխանեցին Բուրգ ու Պէրգա»:

«Թէ որ գիտնայի որ ամրոցին վախճուած ճիւղն իմ հայրս է, ստուգիւ վախ չէի ունենար», կրկնեց Պէրգա:

«Ի՛նչ ո՞վ կրնար մտածել, սիրելի տէր, որ դուք Գիպուրկի ամրոցին մէջ պահուեալ ըլլաք: Ես զձեզ մեռած կը համարէի, եւ շատ անգամ ալ ձեր հոգւոյն համար պատարագներ ընել տուի: Ես զձեզ շատ հեռու տեղեր, անդիի աշխարհք կը փնտռէի, եւ դուք ինծի այսչափ մօտ էք եղեր: Ո՛հ, մարդս ինչպէս սխալական է»:

«Ի՛նչ սիրելի հայր, անանկ երկայն ատեն, ան միայնութեան մէջ ստուգիւ ձանձրութիւն ունեցած պիտի ըլլաք»:

«Ի՛նչ սկզբան ստոյգ է քիչ մ'ունեցայ», կրկնեց հայրը: «Բայց ետքէն միայնութեան անանկ վարժեցայ որ ինծի սիրելի ըլլալու սկսաւ: Ժամանակս օգտակարապէս կ'անցընէի, երբեմն սրբոց վարքեր կը կարգայի, երբեմն մտածականներ կը գրէի, երբեմն թղթի վրայ զանազան պատկերներ կը ծրագրէի, եւ ասոնցմով ժամերս կ'անցնէի: Երբեմն տխրալի ժամերս ալ ունէի, մանաւանդ երբոր իմիներուս եւ ապագային վրայ կը մտածէի, բայց ասոնց մէջն ալ մխիթարութիւնս աղօթքէն կը գանէի: Աղօթքին ոյժն ու կրօնիզօրութիւնը առանձնութեանս մէջ սորվեցայ»:

«Եւ որովհետեւ ես բարեկամիս առջեւ շատ անգամ իմիներուս վրայ կու լայի, մանաւանդ ամրոցիս կործանումը լսելէս ետքը, բարեկամս ինծի քանի մը վստահութեան արժանի ծառաներ կը խաւրէր որ ինծի լուր տան: Բայց ես անոնց վրայ ամենափոքր լուր մ'ալ չառի: Համբերութեամբ զիս Աստուծոյ կամացը յանձնեցի եւ հանգարտեցայ: Հանգարտ եւ միօրինակ կեանք կը վարէի, մինչեւ ան ատենը, երբոր Գիպուրկին ամրոցն ալ անանկ զարհուրելի եղանակաւ հրոյ ճարակ եղաւ: Ան ատեն ունեցած սարսափս չեմ կրնար ստորագրել: Թէ որ քաջասիրտ բերդապահս զիս բոցերուն մէջէն ազատած չըլլար, իմ ծածկուած բնակութեանս մէջ հրոյ ճարակ պիտի ըլլայի: Ինք զիս իր զօրաւոր բաղուկներուն մէջն առնելով անտառի մը մէջ տարաւ ձգեց, որպէս զի երիտասարդ Գուռնո ասպետին վաղէ, որ նոյն ատենը դժբախտութեամբ կամ թէ բարեբախտութեամբ Ս. Գիոնա էր, եւ եղածն անոր պատմէ: Հոն անտառի մէջ երբոր սարսափս քիչ մը փարատեցաւ, սկսայ անտառին ներսի կողմերը զարնել, որ թշնամեացս ձեռքը չիյնամ: Անտառի մէջ երկու օր, երկու գիշեր գրեթէ բերանս բան չգրի: Աս երկու օրուն մէջ ամէն բան հանգարտեցէն ետքը զգուշութեամբ աւերակաց մէջ քաշուեցայ, եւ կը յուսայի որ նոյն տեղը կամ զբերդապահս, եւ կամ զերիտասարդ Գուռնոն կը գտնամ: Բայց մտքս չտեսայ: Գիշերը մօտեցած ատենն ան կամարին տակը մտայ, ուր որ զիս գտաք: Գիշերը վրաս անանկ ջերմ մ'եկաւ եւ տկարացայ որ ոտքի վրայ չէի կրնար կենալ: Մահն աչքիս առջին կը տեսնէի, եւ կը պատրաստուէի: Եւ որովհետեւ Աստուած իմ աղբիկովս ինծի փրկող հրեշտակ մը խաւրեց եւ զիս ազատեց, իր նախախնամութիւնը յաւիտեանս օրհնեալ ըլլայ»:

Վուքսն հետեւեալ օրը՝ պատմութիւնը եղբայր Վլաւսին ալ պատմեց, որուն միւս երկուքն ալ նորէն ներկայ էին: Եւրն իր պատմութիւնը կրկին անգամ պատմելով կարծես թէ կը թեթեւնար: Եւ եղբայր Վլաւսին Աստուծոյ ըրած շնորհակալութեան միւսներն ալ մասնակից եղան:

Գ Լ Ո Ի Ս Ի Ա.

Դարձ եւ չորսի հետեւեալ թիւները:

Վիչ մ'ատեն Ս. Վալենդինը թող տալով, դէպ ի հիւսիս Վեֆելսպոլկին ամրոցն երթանք: Հոն Հեղինէն կը գտնենք, որ հօրը դարձին համար մեծ ուրախութեան մէջ է: Եւ Հեղինէին ուրախութիւնը աւելցնողն ան էր, որ դժբախտ Վալտէրնի դքսուհին քանի մը ժամէ ի վեր քովն էր:

«Մ'մայրենի բարեկամ», կը գոչէր Հեղինէ ուրախութեան ապշուածեանքով մէջ «ուրախութիւնս անանկ մեծ, անանկ անհամեմատ մեծ է, որ չեմ կրնար պատմել: Հիմա երջանիկ եմ եւ սրտիս գոհութիւնն անեղը է, եւ ուրիշ բաղձանք չունիմ բայց եթէ որ նոյնը միշտ ասանկ մնայ: Աստուած տար որ հայրս ալ չփոխուէր, այլ ան բարի ճամուռն վրայ մնար որուն մէջ արդէն մտած է: Գուք ալ, սիրելի բարեկամ, ալ զիս պիտի չթողուք: Այնպէս է՞ մի, միշտ իմ քովս պիտի մնաք, եւ ինծի մայրութիւն պիտի ընէք:

Վալտէրնի դքսուհին զՀեղինէ դրկեց, եւ արտասուալից աչօք նոյնը խոստացաւ: «Բայց սիրելի Հեղինէ, կ'ըսէր, ինչպէս եղաւ որ մեր դժբախտ վիճակն յանկարծ ասանկ փոխուեցաւ եւ ասանկ ուրախալի դիրք մ'առաւ: Բանախ մէջ ազատութեանս լուրն եկած ատենը, հազիւ կրցայ հաւատալ: Աստուծոյ տրամադրութիւնն ըլլալուն վրայ չէի տարակուսեր, բայց ինչ եղանակաւ եղած ըլլալն ալ չէի ըմբռներ,»

«Հիմա ձեզի մեկնեմ», կրկնեց Հեղինէ: «Հոս կէս մը մեռած, եւ հիմա առողջացած ըլլալն կարծեմ ձեզի արդէն պատմեցի: Ինք նոյն օրը պատգարակով հոս բերուեցաւ, ես ալ իմ թախծութեանս մէջ իրեն հետեւեցայ: Մարմնաւոր առողջութիւնն երթալով կը հաստատուէր, բայց խելքն հետզհետէ անանկ կը տկարանար որ խելացնորութեան ու կատաղութեան կը տանէր: Ար տեսնէի որ իմ կրեւու խաչս ու թշուառութիւնս բնաւ ծայր ու ճոթ չունէր: Միտի-թարութիւնս աղօթք եւ Աստուած էր:

«Դժբախտ հայրս աս զարհուրելի վիճակի մէջ իր սուտ բարեկամներէն թողուած էր: Նոյն իսկ երկու Հեննիկս Վալտէրները ալ չէին իգար, եւ ես ասոր վրայ շատ ուրախ էի: Աս չար մարդիկներուն չեւրեւնալը, հօրս համար մեծ երջանկութիւն մըն էր: Հիմալ մեր յարգի մատանապետն ու ես վրան մեծ աղքեցութիւն ունէինք, բայց ան ալ երկայն չէր տեւեր, որովհետեւ իրեն անաստուած բարեկամներն

վրան մեծ աղքեցութիւն ունէին: Բայց աս վտանգաւոր եւ չար աղքեցութիւններն հիմա բոլորովին դադրեցան,»

«Սկզբան յուսահատելու բան էր, որովհետեւ հօրս կատաղութիւնը օրէ օր կը սաստկանար: Բայց մենք չյուսահատեցանք, այլ աղօթելով երկնից օգնութիւնը կը խնդրէինք: Օգնութիւնն հասաւ, հրաշքով մը հօրս կատաղութիւնը դադրեցաւ: Ի սկզբան օրուան մէջ միայն քանի մը ժամ խելքը գլուխը կու գար, ետքը երթալով բոլորովին առողջացաւ: Ալ կը յուսայինք որ մեր աղքարարութիւնները վրան բարեւորար աղքեցութիւն պիտի ընեն, եւ չխաբուեցանք: Հօրս կատաղութեան պատճառն, ինչպէս ես եւ ամրոցին մատանապետը կը կարծէինք, իր անաստուած բարեկամացը ստիպելով, ձեռքը սիրելի բարեկամին Գիպուրկին արեամբը թաթաւելէն յառաջ եկած էր,»

Հոս Հեղինէ Գիպուրկին եղած մատնութիւնն, անոր մահը, հօրը ձիէն ինջալը, որոնք մեզի արդէն ծանօթ են, պատմեց: Դքսուհին Գիպուրկին մահուանը վրայ սրտին մեծ ցաւը յայտնեց:

«Հայրս բոլորովին առողջանալէն ետքը, յառաջ տարաւ Հեղինէ, «իր յանցանքն նախ եւ յառաջ մատանապետին» խորհրդոյ մէջ խոստովանեցաւ, ետքն ալ ինծի: Ինծի պատմած ատենը, ոսկրներուս վրայ սարսուռ մ'եկաւ: Բայց այլայլութիւնս չայտնելու համար ես ինծի բռնութիւն կ'ընէի: Հօրս զղջումն անանկ մեծ էր որ զիշեր ցորեկ շատ անգամ դառն արցունքներ կը թափէր: Պատմած ատենը երբեմն գործածած յուսահատական բառերը լսելը, ստուգիւ մարդն անոր վրայ ի գուժ կը շարժէր,»

«Հոս դժբախտս, ես մեծ մեղաւորս կ'ըսէր շատ անգամ, ինչպէս կրնամ թողութիւն յուսալ: Իմ յանցանքս չիկրնար թողուիլ: Իմ չարութիւններս անանկ սարսափելի են որ Աստուած չիկրնար թողուլ,»

«Այնպէս կը խօսէր եւ ստուգիւ կը յուսահատէր, թէ որ ամրոցներնուս բարեպաշտ մատուանապետը չքաջալերէր եւ սրտին մէջ վստահութեան բաղասամը չհեղուր, եւ աստուածային կրօնի վարդապետութեամբը ինկած, թախացած զգածմունքը նորէն կանգնելով, խիղճը հանդարտեցընելու չըլլար: Աղօթելու սկսելուն պէս խիղճն երթալով հանգստութիւն կը գտնէր: Առատողորմութիւն կու տար, եւ բոլոր ծառաներն առջեւը կանգնելով կը հարցընէր թէ մեկու մ'անիրաւութիւն ըրած է, եւ եթէ որ ասանկ բան մը կայ նէ, կ'ըսէր, ըսէք որ հատուցանեմ եւ տեղ լեցընեմ: Բայց մեր հաւատարիմ ծառաները, որոնք իրենց տիրոջ յանկարծական փոփոխութեան վրայ կը զարմանային, «չէ», ըսելով կը պատասխանէին: Արջափ անգամ իզմէ ալ թողութիւն կը խնդրէր: Հարիւր անգամէն աւելի, մօրս ըրած թշնամութիւնները մոռցընել տալու համար կ'աղաչէր: Եւ որովհետեւ անոր սրտանց դարձը կը տեսնէի, եւ ինքն ալ աս բաղձանքը կը ցուցընէր ըսի իրեն «Սիրելի հայր, ան թշնամութիւնները չիտեղեւ կ'ուղեւ նէ եւ ճամբայ մը գի-

տեմ: Զարմացմամբ կը սպասէր որ աս ճամբան սորվի: Պատմեցի անոր, թէ քնչպէս վանքին մէջ ձեռն հետ ծանօթացայ, թէ դուք իմ մօրս սրտակից բարեկամն էիք, եւ թէ իմ երկրորդ մայրս եղաք: Եւ երբոր կասկածս ալ յայտնեցի որ դուք հաւանականաբար, զարհուրելի բանտի մը մէջ կը հեծէք, սարսափելով գոչեց. Տէր Աստուած, աս ալ իմ զարհուրելի յանցանքներէս մէկն է, արատուհայն խտուածութիւնը իմ հրամանաւս է: Աս դժբախտը բոլորովին մոռցած էի: Հնորհակալ եմ սիրելի՛ զաւակ, շնորհակալ եմ ազնիւ Հեղինէ որ միտքս ձգեցիր: Առաջեմ անոր ցաւոցը վերջ տալ, անիրաւութիւնս շիտկել, եւ վաղուան թողուլ չեմ ուզեր, այսօր, այսօր պիտի ըլլայ: Հայրս անմիջապէս ձեր աղատութեան հրամանը տուաւ եւ այսպէս իրար գտանք,:

Աս խօսքերով դքսուհւոյն բաղկացը մէջ ինկաւ, եւ դքսուհին իր արցունքներովն անոր կուրծքը կը թրջէր:

«Ուրեմն,՝ կ'ըսէր դքսուհին, «իմ աղատութիւնս Աստուծոյ եւ սիրելի՛ դուստր, քեզի պարտական եմ: Արդէն առջի վայրկենի մէջ ասի կուսած էի: Հնորհակալ եմ, սիրելիս, սրտանց շնորհակալ եմ: Ես ան բանտին մէջ, հացիւ ու ջրով չէի կրնար երկայն ատեն ապրիլ, եւ միայն մահուամբս անկէ դուրս կրնայի ելլել: Բայց աղատութիւնը ժամանակին հասաւ,»:

«Ասի Աստուծոյ է, Աստուած ըրաւ,» գոչեց Հեղինէ, անոր համար շնորհակալութիւնն անոր է չէ թէ ինձի,»:

«Նշուի՞նք ձեզ,» հարցուց դքսուհին այլայլելով:

«Ոտքի շարժման նայելով հայրս պիտի ըլլայ,» պատասխանեց Հեղինէ. «ղձեղ հոս տեսած ատենը որչափ պիտի ուրախանայ,»:

«Այդն վայրկենին մէջ դուռը բացուեցաւ, եւ դուքսը ներս մտած ատենը սարսափէն ետ քաշուեցաւ: Որովհետեւ ինք վերջին անգամ դքսուհին տեսած ատենը, անի ծաղկահասակ կնիկ մըն էր, հիմայ նիհարացած եւ մահուան մօտ պառաւ մը կը տեսնէր: Բայց անմիջապէս ինք զինքը ժողվեց եւ աչքը զըջման արտասուօք լեցուն յառաջ եկաւ, դքսուհւոյն նիհար ձեռքը պագաւ, եւ ամէն եղածներուն համար թողութիւն կը խնդրէր: Եւ նախ թողութիւն առնելէն ետքը, բարով եկարն ըսաւ: Ասոր վրայ անոր ձեռքէն բռնելով, պալատին ամենէն գեղեցիկ եւ փառաւոր բնակարանը տարաւ, եւ ըսաւ «Աղնուական դքսուհի, աս ամէնը ձեր իշխանութեան տակն են, դուք ամրոցիս մէջ իբրեւ իմ դստեր մայրը, եւ կամ եթէ հաճելի է նէ, ասանկ ըսեմ իբրեւ իմ սիրելի եւ փափուկ քոյրս պիտի նայուիք: Ինչ որ ունիմ ամենուն վրայ տէր եր,»:

Իսկ դքսուհին, որ ասանկ ընդունելութեան բնաւ չէր սպասեր, սիրտը արտաքայ կարգի շարժելով բերնէն խօսք չէր կրնար հանել: Իր մէկ հատիկ պատասխանը ուրախութիւն ու արտասուք էր:

Ի բարին դարձած դուքսը խօսքը պահեց, եւ

դքսուհին անոր քով անանկ աղէկ կը խնամուէր, որ քիչ ատենէն վրայ եկաւ: Երեսներն իր բնական կարմրութիւնը նորէն ստացան եւ ինք առջի զուարթութիւնն ունեցաւ:

Պիտ'որ շարունակուի:

ԱՇԽԱՏԱՆԻ ԿՈՒՆԻՍԵՐԻՍ

ՄԻՆ ՓՐԱՆՔԻՆ ՆԵՐԱԳԻՆՈՐ

Ամերիկայէն Ասիայի հիւսիսային եզերքը հասնելու համար, հիւսիսային բեւեռական ծովէն ճամբայ մը փնտռելու գաղափարը հարկաւ ծովագնաց ազգերու բաղմնաշահ ու օգտակար բան մըն էր: Ասոր վրայ գալով նաեւ գիտնական շահն ալ, այսինքն երկրիս բեւեռներուն վրայ ունեցած տափալութիւնը ու երկրիս առանցքի հոլովման փոփոխութեանը ազդեցութիւնը լաւագոյն քննելու բաղձանքը եղաւ որ կէս դարէ վեր պատմութեանց մէջ հիւսիսային նաւագնացութեան վրայ յատուկ գլուխ մը բացաւ: Աս ճամբորդութեանց մէջ երեւելի եղան Ռոս, Փէրրի, Ճ. Ֆրանքլին, Բէյն ու Բլեյուր նաւապետները. աս վերջինը Անգղիայի խորհրդանոցին քննութեան մասնաժողովէն հիւսիսային արեւմտեան նաւագնացութեան իբրեւ գաղի ճանչցուեցաւ:

Ամենէն մեծ արգիւքն ստացաւ աս բանին մէջ Փէրրի նաւապետը, որն որ առջի անգամ 1819ին լանքէսթըրսընտէն միւշէւ Մէլվիլ կղզին յառաջ գնաց: Միւշէւ աս միջօրեականը դեռ մէկը չէր գացած իրմէ յառաջ եւ իրմէ ետքն ալ հազիւ երեսուն տարի ետքը 12 առաջատուաւոր նաւեր գացին, կորուսած Ֆրանքլինը փնտռելու աւթով:

Ճոն Ֆրանքլին իր առջի բեւեռական ճամբորդութիւնը 1821ին սկսաւ, որն որ զարհուրելի ու չքաւոր ցամաքային ճամբորդութեամբ մ'իր անունը անմահացուց: Միւշակ ինքը եւ իր ընկերներէն հինգը աս ճամբորդութեան դարձան գրեթէ հրաշքով մը մահուան անօթութենէ եւ իրօքեցի ուղեկցի մը, որն որ արդէն իրեն ընկերներուն երկուքին մտով իր քաղցը յագեցուցած էր, սպանութեան դաւէն ազատելով: Իր երկրորդ ճամբորդութիւնը Փէրրիին 1824ին հիւսիսային բեւեռական երրորդ ճամբորդութեան եւ Լիճօնի եւ Պիչիի առաջնորդութեամբ խաւրում արշաւանքին հետ նոյն ժամանակը հանդիպեցաւ:

Ֆրանքլինին բոլոր կեանքը յանգնական ծովանաւարկութիւն էր եւ իր գիտութեան համար ունեցած ջանքն ու եռանդը անխոնջ: Շատ անգամ զուտ պատահական դէպքով մը զարհուրելի վտանգներէ կ'ազատէր: Բայց 1845ին սկսած ճամբորդութեանէն ալ մէյ մ'ալ ետ չգարձաւ:

Իրեն բախտին անստուգութեան Անգղիայի մէջ պատճառած շարժումը, միւշէւ հիմայ դեռ իրեն օրինակը չունեցող բան մըն է: Խորհրդանոցն ու ազգը զՖրանքլինին իբրեւ գիտութեան եւ բրիտանական պատուոյն մարտիրոսը կը համարէին եւ զանիկա գտնելու համար մեծ գումար կը ջոհէին. իսկ Ամերիկայի Միացեալ Նահանգները բոլոր մարդկութեան պատուոյն պարտքը կը համարէին Ֆրանքլինը գտնելու համար չփորձուած միջոց չձգել:

Բայց ամենէն աւելի Ֆրանքլինին կնիկն եղաւ, որ

մեծ եռանդամբ ու անխնայ ջանքով կրցաւ զարմանալի կերպով Անգղիացւոյ Ֆրանքլինին վրայ ունեցած զգա՝
ծումն ու եռանդը վառ պահելու արժարժել. անանկ որ
երբոր տէրութիւնը կը տատամէր, առ կինն իր ջանքովը
առանձնականները շարժեց զանազան արշաւանքները
նկելու իր այրը փնտռելու համար:

Սակայն եւ այնպէս տասնութիւն տարի անցաւ. Ամե-
րիկայի ու Անգղիայի նաւապետներու մեծամեծ յանգընա-
կան ձեռնարկութիւններովը, մինչեւ որ սառնածովը իր
տխուր դաղանիքը յայտնեց:

Սաք Քլինթոնը եղաւ ան մարդը որուն որ սահ-
մանաւոր էր, ալ անլուծանելի կարծուած առ առեղծուա-
ծը լուծել եւ Քլեյթօն ու Թէրրոր: Նաւերուն եւ անոնց
հրամանատար զԺաքստ Ջ. Ֆրանքլինին վրայ որոշ տե-
ղեկութիւն տալ:

Ասկէ երկու տարի յառաջ Գոթա անուն պատուական-
ւոր շոգենաւով Անգղիայէն նոր հետազոտութեան ծամ-
բորդութեան մը ելլելէն ետեւ, նոյն ծամբորդութենէն
զառնալով Ֆրանքլինին անմոխիթար կնոջը՝ որն որ նոյն
առանձնական արշաւանքը անձամբ հագացած էր, երկանը
կորստեան ու մահուան աներկեւան վիպութիւնը բերաւ:

Շոգեւոր զորութեան հզօր օգնութեամբ, առանց
որոյ, ինչպէս նոյն իսկ ինք կը հաստատէ, անկարելի էր
Պաֆլինի. ծոցին սառույցներէն անցնիլ, կրցաւ Քլինթոնը
նաւապետը 1857 Յուլիոսի վերջը Լանքէսթէրսոնոս մտնել:
Օգոստոսի 11ին Պիչե կղզւոյն վրայ Ֆրանքլին տիկնոջ
Քլեյթօն ու Թէրրոր նաւերուն վրայ զԺաքստ բեւեռա-
զնայներուն յիշատակին համար ամենէն վերջի հասած
տեղը անկելու վախճանաւ իրեն յանձնած մարմնէ տախ-
տակը անկեց: Ասկից Պարրոյի ծամբուն հարաւային դին
զարձաւ ու Փիլսոնսոնի սառույցը պատուելով անցնելու պա-
լապ փորձ մ'ընելէն ետեւ, հիւսիսային Սամերսէթի եզերքը
նաւելով, միշտ արեւելեան ուղղութեամբ Փրինսթօնի
անցքը եկաւ: Ասոր վրայ յառաջ քալելով Սեպտեմբերի
մէջ Փիլսոնսոն տանող Պէլլոթի ծամբուն հասաւ: Ասկէ
արեւմտեան ուղղութեամբ յառաջ գնաց, բայց Սունտին
սառույցը անյաղթելի գտնելով վերջապէս հարկադրեցաւ
Պէլլոթի ծամբուն բերանը ձմերելու: Հոս Պէլլոթի ծամ-
բուն հարաւային եզերքը կազմող Պաթիայի երկայնաձեւ
յամբարկղզւոյն, իր ձմերած տեղւոյն եւ Ռեյլերմ-Թա-
զաւոր կղզւոյն մէջտեղը վերջապէս անհետ եղած ծամ-
բորդներուն քանի մը հետքերը գտաւ եւ գարնան սկիզբը,
Փետրուարի 17ին հետազոտութիւններն սկսան: Քլինթոնը
նաւապետը Էսքիմոսներէն տեղեկացաւ, որ տարիներով
յառաջ Ռեյլերմ-Թազաւոր կղզւոյն հիւսիսային եզերքը
սառույցներու մէջ նաւ մը ձմեռած է, եւ թէ նաւուն մար-
դիլը ազատած ու դիմացն ելող Ամերիկայի ծովեզերքը
քաշուած եւ հոն ծամբայ գտնելու զուր ջանքէն ետեւ մե-
ռած ըլլան:

Լաւանակը ներածին պէս Քլինթոնը նաւապետը շուտ
մը ետեւէ եղաւ առ ըին սառույցութիւնը փնտռելու: Ա-
պրիլի 2ին դէպ ի Ռեյլերմ-Թազաւոր կղզին ծամբորդու-
թիւնն սկսաւ. Քլինթոնը նաւապետը արեւելեան կողմը,
իսկ Հոպսոն արեւմտեանը քննելու ելան: Քլինթոնը շուտ
մը Էսքիմոսացւոյ հանդիպեցաւ, որոնք կ'երեւար թէ Քլեյ-
թօն ու Թէրրոր նաւերն ու անոնց մարդիլը ձանձրած է-
ին: Պառաւ կին մը կը պատմէր, որ աշնան ծովեզերքը
առ մը ձմեռած է, եւ նաւուն մարդիլը նաւը թող տալով

դէպ ի մեծ գետ գացած են. մեծ գետը ըսելով կ'իմանար
Ֆիշըրիլէրը (ձկնագետ), որուն գետաբերանը Ռեյլերմ-Թա-
զաւոր կղզւոյն գիմացը կ'իյնայ: Գարձեալ կ'ըսէին թէ
նոյն ձերմակ մարդիկներէն շատերը մեռած ըլլան առ ծառ-
բորդութեան մէջ, սակայն Էսքիմոսցիք ասիկայ հետեւեալ
ձմեռն անոնց դիակները գտած ատեն իմացած են. Քլին-
թոնը նաւապետը մինչեւ Զինագետին բերանը յառաջացաւ,
բայց հոն ոչ Էսքիմոսցի եւ ոչ զԺաքստներուն մէկ հետք
գտաւ: Սակայն դէպ ի կղզի ետ դարձած ատեն պառաւ
կնկան ըսածին տխուր ապացոյց մ'եղաւ դիմացը, այսինքն
մարդու կմախք մը տեսաւ, զորն որ թէպէտեւ ժամանակը
խանդարած էր, սակայն վրան եղած զգեստի պատառները
եւրոպացի ըլլալը աներկբայ կը հաստատէին: Աս դիակին
քով գտնուած յիշատակագրէն կ'իմացուէր որ պաշտօնա-
կալի մը առանձնական ծառան էր:

Ս'ի եւ նոյն ատեն Հոպսոն հիւսիսային եզերքը գա-
ցած էր ու հոն աւելի յաջողագոյն ելը ունեցած էր: Մայ-
իսի 6ին Փոյնթ-Վիլլեթ-Օրիի վրայ, հասարակօրէն դէպքի
մը յիշատակին համար սովորական եղած ձեւով քարա-
կոյտ մը գտաւ, որուն տակը անագէ անօթ մը կար կոր-
սուած ծամբորդներուն վրայ յիշատակագրով մը: Աս յի-
շատակագրէն կ'իմացուի որ Ֆրանքլին իր ընկերներով Պի-
չե կղզին ձմերելէն ետեւ Վելլինկթոնի կրճէն վեր գացած
եւ 1846ին Գոթաուէլլիս կղզւոյն արեւմտեան դին գարձած
էր, բայց ետքը (կամ Փիլսոնսոն եւ կամ Փրինսթօնի
անցքէն ու Պէլլոթի նեղուցէն վար եկած ատեն) Ռեյ-
լերմ-Թազաւոր ըսուած կղզւոյն քով նաւերը սառույց
պատելով կանկաւած են: 1847 տարին Յուլիոսի 11ին Սէօր
ճոն Ֆրանքլին մեռեր է: 1848 Ապրիլի 22ին հարկադրե-
ր են նաւերը ձգելու, ինչու որ սառույցէ անանկ կապուած
են եզեր որ կէս տարիէ կամ տարիէ մը յառաջ նաւերուն
ազատելուն յոյս չկայ եղեր: Ասկէ երեք օր ետքը նոյն յի-
շատակագիրը, յիշեալ ամսնով, այն քարակոյտին տակ
դրեր են: Յիշատակագրին վերջը կը զուցէ թէ նոյն ծամ-
բորդները որոնք 105 հոգիէ կը բաղկանային, նոյն օրը Քրո-
ցիէր նաւապետին հրամանին տակ դէպ ի Զինագետ կ'եր-
թան:

Ասկէ զատ նոյն ծամբորդներուն աւելի եւս տխուր
մէկ հետքը գտնուեցաւ: Այն տեղէն՝ ուր որ նաւերը սա-
ռույցներու մէջ բռնուած էին, վաթսուներորս մըն հե-
ռու Ռեյլերմ-Թազաւոր կղզւոյն հարաւային արեւմտեան ծայ-
րը բալնիի մը վրայ նաւակ մը գտնուեցաւ, որուն մէջ շատ
մը զգեստ եւ երկու մարդկային կմախք կային: Աս երկու
խեղճերն ալ չհաւանդութեամբ կամ ցրտէ եւ ոչ անօթու-
թենէ մեռած կ'երեւան, ինչու որ նաւակին մէջ չեղբալթ
թէյ ու ծխախոտ կար. քովերնին լուցափայտ ալ կար, ո-
րով կրնային կրակ վառել, երկու լեցուն հրացան նաւա-
կին մէկ կողմը կրթնուած էին: Բալնիին յառաջնակողմը
դէպ ի նաւերը կը նայէր, իբրեւ թէ մէջի երկու մարդիկ
մեծ Զինագետէն դէպ ի նաւերը ետ դառնալու ճիգի մէջ
եղած ըլլային:

Աս է աւասիկ այն աղնուական յարատեւութեան
եւրքը, որով առաջափ տարիէ վեր Սէօր ճոն Ֆրանքլինին
համար հետազոտութիւններ կ'ըլլան: Սակայն ի վախճանի
միշտ մարդկութեան մէկ յաղթութիւնն է եւս, անվահեր
հիւսիսային ծովագնացներուն պատմութեան մէջ անջնջ
էջ մը կազմելու արժանի է նաեւ այսչափ տեղեկութիւնն
ալ Սէօր ճոն Ֆրանքլինին վախճանին վրայ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿԱՌԻՐԵ ԳԻՏԱՌԹԵՆՑ ԵՒ ԱՐԱՆԵՍՏՑ

Տպագրութեան վրայ:

Տպագրութեան արուեստը (imprimerie; typographie) մարդկային մտայն ամենագոյնագիր գիւտերէն մէկն է: Եւ ասի շարժական գրերը գործածելով կ'ըլլայ, որոնք ամբողջ աշխարհւորը կը կացուցանեն: Աս գրերուն ու մամլոյ մը օգնութեամբ, որուն տակ աս գրերը կը դրուին, անգամ մը ճշնշելով, ու զուած ձեւով ամբողջ թերթ մը թուղթ ալ եւ ալ էջերով կը տպուի:

Տպագրութեան վրայ ճիշդ գաղափար մ'ունենալու համար, պէտք է նախ գրերէն սկսիլ: Աս գրերը բաղադրութեամբ մը կը շինուին, որ են կապար, ղիկն ու զուտ ծարարքար: Աս խառնուրդը սատարի կրակի վրայ կ'ենացընեն, եւ աս հեղուկ մետաղէն՝ ձուլողը երկաթէ պղտիկ դգալով մը կ'առնու, ու կաղապարին մէջ կը թափէ: Աս կաղապարին տակը կտոր մը պղինձ կայ, որուն վրայ խորունկ նշանագիր մը փորուած է, որ ասի նշանագիր կ'անուանուի: Արդ ձուլողը կաղապարը կը բանայ ու ձուլուած գիրը դուրս կը հանէ, որ մէկ մասնաչափ բարձր ձուլուածք մըն է, որուն վերի մասին վրայ նշանագիրը բարձր դուրս ցցուած կ'երեւայ: Աս գիրը վերջէն վրան տպարանի թանաք կ'ընդունի, որով թերթ մը կացուցանող շարուած գրերը կը սեւցընեն:

Հարկը բառերը կացուցանող գրերը իրարու բով դնելով կ'ըլլայ: Աս վանճանիս համար ամէն մէկ տպարանի մէջ, շտապարներ կան, որոնք գրակալի պէս ծուռ դիւրով բարձր կը կենան: Աս արկղերը պղտիկ շորեքիւտի խորշերու բաժնուած են, որոնց ամէն մէկուն մէջ խել մը զատ զատ գրեր կան. շտապար, առջեւը դրուած ձեւագրերին կամ տպուած գործերին մէջ կարգացած բառերը շարելու համար, ան խորշերէն կը դուրս գան շտապար, մէկիկ մէկիկ գրերը կ'առնու, ու ձախ ձեռքը բռնած գրչիկով (անկիւնաւոր գործիք) մէջ կը դնէ: Որոշեալ երկայնութեամբ մէկ կամ քանի մը տող շարելէն ետքը, գրչիկով վրայէն զգուշութեամբ կը վերցընէ ու նստի (շրջանակով շորեքիւտի տակտակ) վրայ կը դնէ, այսպէս կը շարունակէ մինչեւ որ էջ մը կազմուի: Երբոր կը լմննայ աս էջը, քարակ շուանով շորս կողմանէ կը կտրէ ու նստակի վրայէն վերցընելով զատ տեղ մը կը դնէ: Երբ որ թերթի մը առջի երեսին ամէն էջերը շարուած կ'ըլլան, որոշեալ կարգաւ տպելու տախտակին վրայ կը տեղաւորուին, ու երկաթի շրջանակի մը մէջ կը փակուին ու փշոջներով (փայտէ կամ երկաթէ քառակուսի գաւազաններ) թէ՛ էջերուն ու թէ՛ լուսանցքներուն իրարմէ ունենալու հեռաւորութիւնները կ'որոշուին ու կը հաստատուին: Աս կերպով շրջանակի մէջ հաստատուած շարուածքը գրքի մը գլխի կ'անուանուի: Աս գործողութիւնները կատարուելէն ետքը շարուածքը մամլոյ մէջ կը դնեն: Պրեսիոնը կ'առնու, որն որ կարծր խողանակով ալ կ'ըլլայ, ու ձեռագրին հետ կը բաղադրուեն, որ եթէ քանի մը սխալներ կան նէ տեսնուին ու որբագրուին: Եւ աս սրբագրութիւնը սրածայր հերիւնով մը կ'ընեն, սխալ գրերը դուրս հանելով ու տեղը ուղղող դնելով:

Աս միջոցին մէջ տպագրութեան թուղթը թրջուած կ'ըլլայ, զոր տախտակով մը կը ծածկեն ու վրան ալ ծանրութիւն կը դնեն, որպէս զի թուղթը հաւասարապէս չուրը իրեն քաշէ ու խոնաւայ, առանց ասոր թուղթը տպագրութեան թանաքը վրան չ'ընդունիր: Աս պատրաստութիւններէն ետեւ շարուածքը մամլոյ շրջանակին մէջ կը դնեն ու տպելու կը սկսին:

Տպելու համար հարկաւոր է զլան մը. (հին ատենները ասոր տեղ ձիու մնացով լցուած շան կաշիէ մեծակ գունդեր էին, որոնք հիմայ չեն գործածուիր) աս զլանը տանձի եւ օշարակի բաղադրութիւն մըն է, զոր պատրաստելու համար սովորածը նախ եւ յառաջ ջրոյ մէջ կը կակղացընեն ու ետքէն սրուշալ շափով օշարակ ալ մէջը կը լցընեն ու երկաթէ կամ պղնձէ կաթնայի մէջ դրած, զատ ջրով լցուած կաթնայի մէջ կը խափեն ու կ'եփեն: Երբոր աս զանգուածը պատշաճ հեղուկ վիճակի կը հասնի, արդիւրէ կամ թափու երկաթէ զլանով, կաղապարի մէջ կը լցընեն, որուն մէջտեղը երկայն յըսկուած կը փայտէ գաւազան մ'ալ հաստատուած է: Աս

թափու. զանգուածը երկայն տուն զով տեղ մը կը դնեն, մինչեւ որ դարձեալ պատշաճ կարծրութիւն ու ձգակամութիւն ստանայ: Վերջէն զլանաձեւ խողովակէն կը հանեն, եւ երկու ծայրերէն մէկ մասն հաստութեամբ գլուխները դարձած երկաթի կը հաստատեն, որուն վրայ երկու հատ փայտէ մեղէն ալ կայ:

Երբոր շարուածքը մամլոյն շրջանակին մէջ կը տեղաւորուի, ան ատեն վերն ըսուած եղանակաւ շինուած զլանը կ'առնու օգնիչը ու կը դպցընէ տպարանի թանաքին վրայ, որն որ կառավարի եղէն ու ծխոյ մակէն կը շինուի, ու ներկասեղանին (քարէ կամ պողպատապատ քառակուսի սեղան) վրայ կը կլորէ, որպէս զի թանաքը զլանին վրայ հաւասարապէս տարածուի, եւ շարուածքին վրայ կ'որելով կը սեւցընէ. աս միջոցիս անդին ուրիշ մը կամ տողը թերթ մը խոնաւ թուղթէն շարժական շրջանակին վրայ կը դնէ, որուն վրայ երկու հատ սրածայր անգղներ կան, որոնք թուղթը ծակելով հաստատուեն կը բռնեն: Վերջէն աս շրջանակը շարուածքին վրայ կը բերէ, այնպէս որ սպիտակ թուղթը գրերը կը շօշափեն, ու ձախ ձեռքով ծախարակը կը դարձնէ, որով շարուածքը, մամլոյն երկաթէ կամ արդիւրէ ճիշդ տախտակին տակ կու գայ: Անմիջապէս աջ ձեռքով մամլոյն բաղկէն կը բռնէ դէպ իրեն այնպէս մը կը քաշէ, որ ճիշդ տախտակը շարուածքին վրայ կը ճնշէ եւ այսպէս կը տպուի: Նախ եւ յառաջ շարուածքին մէկ մասը միայն մամլոյն տակ կու գայ, մամլոյն բաղկէն երկրորդ անգամ քաշելուն ամբողջը եւ այսպէս կէս թերթը (այսինքն թերթին մէկ երեսը) կը տպուի: Շարուածքը դարձեալ ծախարակին ձեռքով դուրս կը մղուի, շրջանակը վեր կը վերցուի ու բոլորովին տպուած կէս թերթը մէկտի կ'առնուի:

Աս եղանակաւ ուղղուածին չափ օրինակ թերթին մէկ երեսը տպուելէն ետքը, անի կը վերցընեն ու մէկալ երեսին շարուածքը մէջը կը դնեն. բայց որպէս զի երեսները ճիշդ իրարու վրայ գան, շրջանակին վրայ հաստատուած երկու սրածայր անգղները, որոնք թուղթը հաստատուն կը բռնեն, թուղթին ան ծակերէն կ'անցընեն, որոնք առջի երեսը տպուած ժամանակ ծակուած են: Երբ որ տպագրութիւնը կը լմննայ, շարուածքը միջնաջրով կը լուան, ու խողանակով մ'ալ կը շփեն որպէս զի գրերը աղէկ մը մաքրուին. ետքէն շարժուածքը կը քակեն ու ամէն մէկ գրերը իրենց ծակերուն մէջ կը բաժնեն:

Աս է ահա տախտակ տպարանի մը կարգաւորութիւնը, որով անհատապէս շուտութեամբ հազարաւոր գրուածներ կը տպուին ու կը տարածուին:

Ուրիշ տպագրութեան կերպ մ'ալ կայ որ շոգուոյ զօրութեամբ կը կատարուի, մարդու աշխատութեան հարկաւորութիւն չկայ. անգամ մը շարուածքը ու թանաքը մեքենային մէջ տեղաւորելէն ետեւ, տղայ մը թուղթը մէկիկ մէկիկ անգղներուն վրայ կը հաստատէ (նաեւ առանց ասոր ալ), ու մեքենան շոգուոյ զօրութեամբ, երկաթով գալով տպագրութիւնը կը կատարուի: Աս կերպ տպագրութիւնը շատ աւելի շահաւոր է, ինչպէս որ քիչ ատենուան մէջ շատ բան կրնայ տպուիլ, եւ հիմակուան ատենն Փարիզ, Լոնտոն, Գերմանիա ու Վիեննա գրեթէ շատ տպարաններու մէջ աս կերպով է տպագրութիւնը:

Ընթերցումի վրայ:

Տպուած աղէկ դրուածներու ընթերցումը (lecture) ամենէն օգտակար ու ամենահարկաւոր բան է. կարգաւ հոգին կ'արթնցընէ, միտքը կը կերպաւորէ, յիշողութիւնը կը զօրացնէ, դատողութեան կարողութիւնը կը սրէ, ճաշակը կ'առնուարցնէ, երեւակայութեանը կենդանութիւն կու տայ: Ընթերցումը զմեզ մօռը ամէն դարերու ու աշխարհքիս ամէն կողմերը կը փոխադրէ, մեզի դատարկ ժամանակինս կը կարճեցնէ, ձանձրութենէ ու դատարկութեան վտանգներէն զմեզ կը պահպանէ, եւ հոգւոյն վրայ այնպիսի զօրաւոր աղբյուրութիւն ի գործ կը դնէ, որ շատ մարդկիւններուն վրայ մտաւոր տաղանգի պակսութիւնը կը լցընէ. առանց անոր ուսումը յառաջ չ'իկնար երթալ, եւ նոյն իսկ տաղանգաւոր երիտասարդները ամենէն յառաջադիմութիւն չեն կրնար ընել:

Բայց աս օգուտները կամ ազդեցությունները յառաջ բերելու համար պետք է ընտրություններ, կարգաւ ու Մտաւորութեամբ կարգաւ: 1. Ընտրութեամբ կարգաւ ըսելով կ'իմացուի, անհամար տարած գրքերուն մէջէն պատշաճ ընտրել, որոնք նիւթին կողմանէ երեւելի են, ու կրօնի եւ բարի վարուց դէմ բան չեն պարունակեր: Ազէկ գրքերը հոգւոյն ու մտաց ընտրել անուշիկ են, իսկ ասոր հակառակ գէշ գրքերը թոյն են, որոնք անուշանելու տեղ կը սպաննեն: 2. Կարգաւ կարգաւ, կարգ մը բռնել ըսել է, այս ինքն բնաւ քմաց, երբեմն աս եւ երբեմն ան հեղինակները կարգաւ չէ, վախճանագրութիւն եւ հետաքրքրութեամբ միայն թղթատելով: 3. Մտաւորութեամբ կարգաւ ըսելով ալ ան կ'իմացուի, որ պէտք չէ միայն գիրք մը վերելելով կարգաւ զոհ ըլլալ, հասարակ անոր մէջ բովանդատ կուածները ըստ մասին բաւառ բաւառ մտքին մէջ պէտք է դրուիլ, կարգաւ ըսելով միայն համար պահանջել ու անոնցմէ քաղուածոյք մ'ընել: Ուրեմն ասկէց կը հետեւի որ բանը շատ կարգաւուն վրայ չէ, հասարակ է ու կարգաւ մը կարգաւուն վրայ: Մատենադարան (մի եւ նոյն նիւթերու վրայ գրուած գրքերու ժողովածոյք) մը ընտրելը ամենէն ընտրելին է. լմանաւանդ որոշեալ դարու մը գրքերը, որ դարուն մէջ մի եւ նոյն նիւթերու վրայ շատ գրուածներ ելած են. բայց ասոր մէջն ալ միտ դնելու բանն ան է, որ նոյնը անպարտաւ սկզբամբ եւ ուրիշներէն վերադառնալով, Այսպիսի մատենադարաններ մեր ազգին մէջն ալ քիչ շատ կը գտնուին, եւ հետզհետեւ ալ երեւնալով միայն են, որով թէ ազգային լեզուին մշակութեան կ'օգտեն ու թէ ազգային յառաջագործութեան նպաստ կ'ընեն:

ՍԱՆՔԱՆՈՒՐԷ ՈՒ ԶՈՒՍՐԾԱԽԷ

Շիլլերի հանգետը:

Ամիս մը կայ որ բոլոր Գերմանացիք, ու նոյն իսկ օտար ազգերը կը պատրաստուէին իրենց ամենէն երեւելի պուշտին Փրեդերիկոս Շիլլերին հարիւրամեայ ծննդեան տարեդարձը (Նոյ. 10ին) մեծ հանդիսութեամբ կատարելու: Պրուսի կառավարութիւնը աս հանդէսը իր տէրութեան մէջ արգիլեց, բայց Աւստրիայի կառավարութիւնը, չէ թէ միայն հրամանը չըլլացաւ, այլ նաեւ դրամական օգնութիւն ալ մատակարարեց նոյն հանդիսութեան կատարմանը, որն որ շարժած մը պիտ'որ տեսէ: Արդ հանդէսը Վիեննա Նոյ. 8ին, կէսօրը, Բեռլինէն սալ ըստած սրահին մէջ սկսաւ, ուր ներկայ էին նոյն իսկ Վայսըն ու Վայսընհայն ու պալատականք. իրիկունն ալ ջահերու թափօրը եղաւ: Բոլոր քաղաքը ոտքի վրայ էր, փողոցներն ու հրապարակները բոլոր բռնուած էին, եւ թափօրին դարձան իր սպասելին: Ժամը 6ին յառաջունքէ ծանուցուած յայտարարին համեմատ չուն Բրադերի հրապարակէն ծամբոյ ելաւ, դէպ ի ֆրանցէլնիստ ըստած քաղքին մէկ դրան առջեւի հրապարակը որոշեալ փողոցներէն (Եւկէրցայէ) ֆրանց-Եոդէֆ-Գէ, Ստեֆանսփլաց, Կրապէն, Հօֆ, Ֆրայլունկ, Եօթ(թեթեթու) բազմաթիւ հանդիսատեսներուն մէջէն ընթանալով: Չուն կազմուած էր, քաղքին ատենականներէն, վաճառականութեան, ճարտարարուեստներու ընկերութիւններէն, բազմաբուհական համալսարանին, բժշկական վարդապետաց բազմութենէն, ուսանողներու գունդէն, երգեցողաց ընկերութենէն, Շիլլերի մասնաժողովէն, գիտութեանց ու արուեստից ճեմարանի անդամներէն, լրագրաց ընկերութենէն, թէատրոններու անդամներէն, զբոսաշրջներէ ու տպարանատեսներէ, եւ այլն: Երկու երաժշտաց գունդեր կ'ընկերանային 6000 հոգով կազմուած չուն: Աս յիշուած ընկերութիւններէն օմանք ջահեր, օմանք զոյնգոյն լուսաւորուած գնդակներ, ու այլ եւ այլ զօրօններ ու պուշտին գրուածներէն զանազան կտորներ դարձարուն չըրջանակներու մէջ ոսկեգոյն գրուած կը կրէին, որոնք պահուելու լատեսիլ երեւոյթ մը յառաջ կը բերէին: Այսպէս բոլոր ծամբաներու մէջ երբեմն երաժշտական նուագարանները հնչեցնելով, երբեմն երգեցողաց գունդը իրենց գեղեցիկ ձայները լսեցնելով վերջապէս ժամը 8ին չուն վերոյիշեալ հրապարակէ

հասաւ, որն որ Շիլլերի նուիրուած է, ուր որ քաղաքապետը իր խորհրդականներով չուն կը սպասէր: Շիլլերի խոշոր արձանը ծաղկաւէտ ու ծառազարդ հանդիսատեսողոյն մէջտեղը կանգնուած էր. իր բոլորաբեր բաւական ընդարձակութեամբ կաղերու ու ջահերու բազմութեամբ լուսաւորուած: Հանդիսատեսողոյն երկու կողմը երկու բեմեր կանգնուած էին ճառաստեղներուն համար: Երկու կողմերը կէս լուսնաձեւ շարուեցան բոլոր չուն մասնակից եղող ջահաւորները, իսկ մէջտեղը երաժշտաց գունդերն ու երգեցողաց ընկերութիւնը: Շիլլերին երգը երգեցուելէն ետքը Հենրիկոս Վապէն գեղեցիկ ճառ մը խօսեցաւ ի գովեստ Պուշտին: Ճառը լմանալուն պէս Վեցցէի աղաղակը օդը կը թնդացնէր. ասոր վրայ երգ մ'ալ երգեցուեցաւ: Կերէն վերջը քաղաքապետը իր ճառը սկսաւ, ծանուցանելով Վայսեր որոշումը նոյն հրապարակը Գերմանիայի մեծ ու երեւելի պուշտին անուամբ կոչելու ի յիշատակ այս հանդիսութեան, որով իր տէրութեան մայրաքաղաքը կատարած ատեն, ինքն ալ մասնակից կ'ըլլայ իր ուրախացութիւնը յայտնելով եւ այլն: Վերջապէս ատեն նոյնպէս «Վեցցէ Վայսը», աղաղակը երկինք կը բարձրանար, ու ազգային երգը սկսած ատեն պէնկալեան հրով բոլոր հրապարակը կրկին լուսաւորուեցաւ: Ասկէց ետքը ամէն մէկ ընկերութիւն գունդ գունդ իրենց ջահերով ու զարդերով քաղքին այլ եւ այլ կողմերը ցրուելով իրենց տեղերը դարձան: Օդը չուն մինչեւ Շիլլերի հրապարակ հասնիլը շատ աղէկ էր, վերջէն քիչ մը սկսաւ ցօղել: Բոլոր Վիեննա ոտքի վրայ ըլլալով ալ, ամենեւին չիփօթութիւն մը չէլաւ, յետ որոյ որ ամենեւին զինուոր ալ չկար:

Աս վերջի մէկ քանի օրերն ալ մասնական հանդէսներ պիտ'որ կատարուին այլ եւ այլ թէատրոններու ու սրահներու մէջ ու ամենէն վերջի օրը մեծ ակոսորտիկ սեղան մը տալով հանդէսը պիտ'որ վերջանայ:

Մագնիսի ազդեցությունները:

Հայպէրշտատէն (Սաքսոնիա գաւառի մէջ) խրատական ու միանգամայն գիտնական դէպք մը կը հաղորդուի: Տեղացի պաշտօնատարի մը մէկ տարեկան տղան աղախնոյ մը հոգաւորութեան յանձնուած էր. օր մը աս տղուն փորը անդուշտութեամբ մինչեւ կէսը ատեղ մը կը մտնէ, զորն որ աղախինը առանց դերձանի զգեստին վրայ խոթած էր: Անմիջապէս խմացուելով վրայ հասան որ ատեղը դուրս քաշեն հանեն. բայց տղան լալով դէպ ի առջեւ ծնեցաւ, որով ատեղը բոլորովին ներս մտնելով աներեւոյթ եղաւ: Բժշկաց ամէն հնարքը պարտադէպ, թէպէտ մարմինը կտրելով ու զանազան գործիքներով շատ փորձեցին ատեղը դուրս հանելու համար: Յանկարծ տառապեալ ու անմիջապէս ծնողաց միտքը եկաւ, որ ուրիշ անգամ մը աչքին մէջէն երկաթի փշուրք մագնիսով հանուեցաւ: Բնականաբար աս փորձն ալ պէտք էր ընէր: Ուստի բուժական զօրակոմ մագնիսի կտոր մը բերին ու ատեղին մտած թեւեղ մօտեցնելուն պէս, ծնողաց մեծ ուրախութեամբ, ատեղին մէկ ծայրը վերջին վրայ դրուած կապին մէջէն երեւան ելաւ, ու մագնիսին օգնութեամբ առանց մեծ դժուարութեան եւ առանց ուրիշ հատուցներ ընելու դուրս հանուեցաւ:

Հսկայածն կտոր:

Փարիզի փողոցներուն մէջ հիմակուան ժամանակ հրէշ կառքեր կ'ընթանան, որոնց մէջ Կոնստանտին անուամբ կառքը արտադր կարգի փառաւոր ուշքեղ է. նոյն կառքին մէջ 40—50 հոգի հանգիստ կը նստին, եւ այնպիսի կերպով շինուած է որ հովն ու օդին խտութենէն ամենեւին անհանգստութիւն չեն կրեր:

Արուշի սուտ թալիրը:

Պերլինի մէջ նորերս թալիրի փոփոխութեան մէջ մեծ զգուշութիւն կ'ըլլայ, որովհետեւ քիչ մը թէթեւ թալիրներ երեւան ելած են, որոնց դրոշմը կատարեալ ճիշդ է, բայց բուն ստույգ թալիրին վրայէն հանուած ու մէջը սուտ արծաթ ձուլուած է. միայն երկրներուն զրերը անհետ ըլլալուն շատ դուրս կը ծանցուին:

Քաջ զինուոր մը:

Պաշտօնակալին մէկը, պատերազմէ մը ետքը հասարակ զինուորին մը հարցուց թէ ինչ դիւցազնութիւն ըրած է: Եւ, պատասխանեց զինուորը, ինչ կատարութեամբ թշնամի զինուորին մը վրայ յարձակեցայ ու անոր երկու ոտուկները կտրեցին: Լաւ, ըսաւ պաշտօնակալը, բայց ինչու գլուխը չէ: Որովհետեւ, կրկնեց զինուորը, գլուխը արդէն գացած էր:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅՏԵՄԲԵՐԻ

Եւրոպայի քաղաքային ընթացքը անցեալ եւ կամ միւս ամսէն աւելի հաստատուն կերպքով մը չառաւ: Գետնաւազիտութեան բարակ մտածութիւնը, որն որ խորամանկութենէ վար չիմնար, հոն հասաւ որ (դիւցազնութեան մէջ պատմութեան համաձայն) ցորեկը գործածը գիշերը կը քակէ ու նորէն հիւսել կը ցուցնէ: Ներքինը չգիտնալով, արտաքին երեւոյթները յառաջ բերենք: — Չիւրիկի ժողովքը, որն որ երկու շաբաթ պիտի տեսէր, հաղիւ երեք ամիսէն ետքը լմննալու մօտիկցաւ: Ասոր որոշմանցը վրայ որչափ Անգղիայի ու Բելգիայի լրագրողներէն կ'իմանանք, կը տեսնենք որ Ալիւսթրան գա երկուց կայսերաց մէջ գրուած հիման վրայ եղած է: Ստորագրութիւնը թէպէտեւ չեղաւ, բայց ստորագրութենէ յառաջ ըլլալու նախաշաւի գործքերը կատարուեցան, որուն դեռ ձեռք չըրած՝ Աւստրիայի առաջին երեսփոխանը Բուխարէստ կոմսը կաթնուածով վախճանեցաւ ու հիմա իրեն տեղը Բարօլի կոմսը անուանուեցաւ: Աս Աւստրիայի ու Գաղղիայի մէջ առանձին ըլլալու խաղաղութեան դաշինքը, Սարդինիայի ու Աւստրիայի մէջ ըլլալու վերջնական Եւրոպայի խաղաղութեան ծափայ պիտի բանայ, որուն մէջն է գլխաւոր անլուծանելի կնճիւղը, ցորչափ Սարդինիան բոլոր թերակղզւոյն ինք առանձին իշխելու վախճանին հասնելու համար յեղափոխութեան գլուխ ըլլալէն չի դարձիր, ու երբեմն աս ու երբեմն ան տերութեան աղղեցութեան տակ ինք զինքը չի դնէր:

— Գաղղիոյն արեւհեղութեամբ Իտալիայի մէջ ուղած աղղեցութիւնը գտայ լսելու ատեն՝ Անգղիան ասոր նախանձելով Սարդինիան ու անով ամէն յեղափոխական տարրերը ձեռք կ'առնուէ, ու զրգուցութիւնը շարունակել կու տայ: Թոմանիայի, Գոսկանայի, Մոտենայի ու Բարմայի մէջ անիշխանութիւնը յառաջ ելլալու ատեն՝ Սարդինիայի անկոչ կու տակալները զանազան աղղերուն աղտամբներէն ժողոված զօրքերով անոնց վրայ կը տիրեն ու Բիւսանթինէի հետ միանալու ճիգերն ի գործ կը դնեն: Ստոյգ է որ Իտալիան երեւելի յաղթութիւններով աս վիճակի մէջ բերող Գաղղիան՝ թէ որ ուղեւ կ'ընար աս շփոթութեանց վախճան տալ. չտալը կը ցուցնէ որ դեռ ըլլալիքներ կան որոնց բոլոր աշխարհք անհամբերութեամբ կը սպասէ: Իբրեւ հաստատուն կ'ըսուի թէ աս ամէն բաները կարգի դնելու համար, վերջապէս տերութիւնները միաբանած են Փարիզ ժողովուրդը: Բայց շատերը իրաւամբ ասկից աւելի կը վախնան, որովհետեւ ասոր մէջ խօսուելու նիւթին միտքը աւելի ան պիտի ըլլայ թէ ո՞վ ի մէջն է, ու թէ հետեւաբար աշխարհքին մէջ որուն խօսքը պիտի անցնի. ժողովուրդը համար առնուած պատճառ ոչինչ է, թէ որ մինչեւ հիմայ խնդիրը չիլուծուեցաւ նեւ, նիւթին դժուարութիւնը չէր հապա կամաց պակասութիւնը:

— Աւստրիայի ամէն գաւառներուն մէջ կայսեր Օգոստ. 22ին տուած յայտարարութեան համեմատ ներքին կարգապարտութիւնները կը շարունակուին: Պր. Հիւսթերին՝ Ոստիկանութեան գլխաւորին՝ պաշտօնը ընդունելէն երկու ամիս ետքը հրաժարիլը ասոր ամենեւին արդէն չ'ըլլար, ինչպէս իրեն տեղն անցնող Թիէրի պաշտօնեան կայսեր կողմանէ խոստացաւ:

— Ռուսիայի Մեծափառ կայսեր Պրեզլաւ 22ին Պրուսիայի իշխող իշխանին հետ տեսնուին Եւրոպայի լրա-

գրաց զանազան խորհրդածութիւններ ընելու նիւթ տուաւ. մեծ մասը յայտնաւոր կը միաբանին որ երկու կամ իրենց հետ մէկտեղ նաեւ Անգղիայի տերութեան մէջ ասկէց ետքը Եւրոպայի խաղաղութիւնը աւուղ փորձերուն դէմ միաբան խօսիլ ու գործեն եղած ըլլայ:

— Մարոքքոյին դէմ Գաղղիայի կողմանէ արշաւանքը սկսաւ ու Սպանիայի կողմանէ ալ սկսելու վրայ է. պատճառն հատուցում խնդրելն է, որն որ հաւանական չ'երեւար ու անոր համար ալ Անգղիայի ու Գաղղիայի մէջ յարաբերութիւնները աւելի պաղելու վիճակի մէջ է: Միով բանիւ Արեւելք ու Արեւմուտք յեղափոխութեան հոգին տիրած է, որուն վախճանն՝ օրինաւոր իշխանութիւնը տկարացնել ու ռամկաց ձեռք տալն է, որպէս զի զօրաւորը աւելի դիւրին յափշտակէ:

— Իբրեւ ստոյգ կ'ըսուի որ Նոյեմբ. 10ին Չիւրիկի մէջ խաղաղութեան ստորագրած ըլլան: Մանրամասն տեղեկութիւնները Նոյեմբերի քաղաքական տեսութեան մէջ կը կահորդենք:

ՆՈՐԱՏԻՊ ՄԱՏԵԱՆԻՔ

Տ Ո Մ Ե Ք

ԿԱՄ

ՕՐԱՅՈՅՑ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ

1860

Ն Ե Հ Ա Ն Զ Տ Ա Ր Ի Ո Յ

Գ. ՏԵՐԻ

Խնչպէս՝ առջին երկու տարիները՝ նոյնպէս աս մօտաւոր 1860 տարւոյ համար ալ աս Ընդամենն Տոմարը կ'ընծայենք մեր սիրելի Ազգին՝ իբրեւ կարեւոր գրքոյի մը, որուն բովանդակածն՝ իր երկու նախորդներուն պէս՝ բաց ի տոմարական զիտելիքներէն՝ աշխարհագրական, պատմական, բնագիտական, բարոյական ու զուարճալի տեղեկութիւններ են. որոնք կը յաւանք թէ հաճոյական կ'ըլլան պատուական Աղգայնոց, ինչպէս նաեւ:

ՕՐԱՅՈՅՑ ՏԵՄԵԱՆ 1860 ՆԵՀԱՆԶ ՏԱՐԻՈՅ

Համար տպուած միաթերթ տոմարը:

ՀԱՄԱՌՈՏ

Վ Է Ք Ե Կ Ե Ք Բ Ո Ր Թ Ի Ն

ԱՄԵՐԻԿԱՆ

Ի ՆՊԱՏ ՈՒՍԱՆՈՂԱՅ ԱՅԵՐԶԱԳՐԱԹԵԱՆ

Ամերիկայի ամէն մասանց վրայ աշխարհագրական ու մանաւանդ քաղաքային կարեւոր տեղեկութիւնները կ'աւանդէ աս համառօտ տետրակը, որ չէ թէ միայն աշխարհագրութիւն սորվողներուն՝ հապա Ամերիկայի տեղութեանց վրայ ճիշդ ծանօթութիւն ունենալ ուղղութեան մանաւանդ լրագրի կարգապարտութեան օգտակար կըրնայ ըլլալ: